

Крисаченко Валентин Семенович

Науково-дослідний інститут українознавства МОН України (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>

e-mail: krysachenkous@gmail.com

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДОКТРИНА РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: СТРАТЕГІЯ ЕКСПАНСІОНІЗМУ

Резюме

Дослідження присвячене аналізу геополітичної доктрини РПЦ, пов'язаної зокрема з її участі в політичному переділі світу. Ідеологічною підставою для втручання у внутрішні справи незалежних держав є концепція канонічної території. Об'єктом дослідження постає РПЦ як структурна частина та органічна складова кремлівського режиму, а предметом — її політична діяльність, спрямована, зокрема, на порушення національних інтересів України. Цільовою метою даного дослідження постає проблема походження та суті даного неологізму, наповнення його семантичним змістом та використанням як ідеологічного нарративу в гібридній війні Росії проти України. Здійснена церковно-правова, історична, ідейна та політологічна експлікація її змісту як невід'ємної частини доктрини «русского мира». Зовнішньополітична діяльність РПЦ ґрунтується на експансіоністській ідеології «русского мира», спрямованої на утвердження власної гегемонії на потенційних об'єктах впливу, з яких Україна традиційно постає як головний напрямок застосування свого впливу. В історичному вимірі постання і зростання мережі структур РПЦ на її території відбувалось неправочинними засобами, як з церковної, так і політичної точки зору. Ліквідація української державності супроводжувалась одночасно захопленням та нівелюванням її християнської ідентичності: канонічної приналежності, церковної інфраструктури, національно-культурної даності. В умовах розбудови незалежної України закономірним стало набуття Українською Православною Церквою статусу помісної автокефальної церкви, що відповідає чинному церковному та міжнародному праву, її національним інтересам. Як політичний

тренд поняття канонічної території РПЦ ввело в обіг у 1989 р. в якості засобу збереження власних імперських амбіцій. Відбулася цільова трансформація ідіоми «територія держави для канонічної церкви» в ідеологему «держави як канонічна територія церкви», що слугує для РПЦ підставою для втручання у внутрішні справи суб'єктів міжнародного права. В сучасних умовах РПЦ є безпосереднім учасником гібридної війни Росії проти України. Виміри подібної участі різноманітні: організаційні (формування та підтримка терористичних організацій), репресивні (заборона релігійних свобод на окупованих територіях), майнові (рейдерське захоплення та заволодіння церковного майна та територій), психологічна (створення атмосфери страху та соціального напруження) тощо. Концентром протиправної політики РПЦ є її систематичні спроби по дискредитації та протидії діяльності Православної Церкви України як виразника духовних інтересів українського народу. Означене уможливорює підсумкові висновки про низку загроз громадській згоді та національній безпеці України, індукованих діяльністю структур РПЦ в нашій державі.

Ключові слова: Україна, Росія, Російська Православна Церква; канонічна територія; експансіонізм; геополітика; рейдерство; Православна Церква України.

Вступ

Розпад СРСР і постання на мапі світу нових незалежних держав означав для РПЦ зменшення сфери впливу, а тому змушував її вишукувати нові стратегіями збереження власного значення. І її керівництво пішло шляхом використання моделі, взятій на озброєння політичною верхівкою Кремля, в основі якої лежить створення наддержавних структур, контрольованих Москвою. В свою чергу, для цього знадобилося створити необхідне підґрунтя у сфері церковного права, яке давало б підстави заявляти поро свої претензії на втручання у внутрішні справи суверенних держав. І таким винаходом стала концепція канонічних територій, котра створює начебто законні підстави для втручання кремлівського режиму у внутрішні справи незалежних держав, зокрема й України.

Суспільно-політичне значення РПЦ завжди було неодмінною складовою досліджень, присвячених історії Росії та її сутності як геополітичної реальності. Безпосередню участь церкви у формуванні великодержавної ідеології осмислювали класики М. Бердяєв, Г. Вернадський, Б. Владимирцов, В. Соловйов, Т. Скриннікова, Н. Трубецької, Г. Федотов, а також сучасні дослідники П. Касаткін, А. Любшин, А. Макаракін, А. Малашенко, Н. Митрохін, С. Солодовник, Т. Чумакова, та інші. Деструктивний вплив російської церкви на українську ідентичність аналізували А. Верховський, І. Власовський, М. Брайчевський, М. Грушевський, Є. Лотоцький, І. Мірчук, І. Огієнко, Н. Полонська-Василенко, М. Попович, Д. Степовик, І. Д. Чижевський та ін.

Сутнісні особливості Української Православної Церкви та законні підстави її автокефальності висвітлюють патріарх Філарет, митрополит Епіфаній, релігієзнавці В. Єленський, С. Здіорук, М. Йосипчук, М. Микуш, С. Кагамлик, С. Колот, Л. Никитенко, Л. Пилявець, О. Саган, Ю. Фігурний, О. Чирков, В. Шевченко та ін.

Зроблені узагальнення слугують надійною підставою для аналізу опрідметнення в українському суспільстві сучасних експансіоністських ідеологем РПЦ, та розробки ефективних механізмів їх подолання. А тому, об'єктом дослідження постає РПЦ як структурна частина та органічна складова кремлівського режиму, а предметом — її політична діяльність, спрямована зокрема на порушення національних інтересів України. Цільовою метою даного дослідження постає проблема походження та суті даного неологізму, наповнення його семантичним змістом та використанням як ідеологічного нарративу в гібридній війні Росії проти України. Концептуальний аналіз проблеми «церква-територія» передбачає системність та багатовекторність пошуку, виявлення не лише достатніх, але й необхідних підстав для формування відповідних моделей, котрі виходять за межі повноважень кожної із сторін взаємодії.

Методи дослідження

Комплексний характер пошуку вимагає залучення різноманітних методів для отримання синергетичного ефекту достовірних висновків. Для цього необхідно залучення методів церковно-канонічного права, історичних реконструкцій, зокрема з'ясування правочинності здійснення тих чи інших церковних реформ, порівняльно-герменевтичних підходів та політичного аналізу. Останній дозволяє кваліфікувати діяльність релігійної організації (РПЦ) як невід'ємну частину системної кремлівської ідеології імперського експансіонізму.

Результати та обговорення

Сутність і та соціально-ціннісні смисли територіальної доктрини РПЦ визначається низкою засадничих обставин: 1) канонічним правом; 2) історичними прецедентами; 3) законодавчими нормами; 4) ідеологічними конструктами. Отже, постає потреба відсіяти зерно від половини, тобто з'ясувати смисли і підстави оперування категоріями, котрі торкаються топологічних (просторових) реальностей в житті церкви, та визначити правочинність їхнього застосування поза межами компетенції самої релігійної організації.

Канонічне право

Засадничою підставою для можливої легітимізації поняття «церковний простір» як вихідного для виразу «канонічна територія» є Апостольське правило, затверджене Вселенським Собором 325 р.: «Єпископам будь-якого народу належить знати першого серед них і визнавати його як голову, і

нічого не робити, що було б понад їхню владу, без його вказівок; а кожний має робити тільки те, що стосується його єпархії та тих місцевостей, що належать до неї. Але й перший хай нічого не робить, не поспитавши думки всіх, бо тоді так буде однодумність» («Правила Святих Апостолів», 34). В цій ухвалі імпліцитно містяться наступні канонічні приписи: ієрархічність управління церквою; соборність її внутрішньої організації; просторова вимірність (місцевості) церковних структур.

Ієрархія або клір охоплює всі ступені священства, з розподілом функціональних обов'язків згідно статусу церковного сану (єпископ, пресвітер, диякон). Найвищим органом управління є собори, в проміжках між якими цю функцію виконують предстоятель (патріарх, митрополит, архієпископ) та архієрейські синоди. Для всіх православних церков найвищою ієрархічною інстанцією є Вселенський собор. Соборність або єдність при цьому пронизує всі рівні церковної структури: на рівні мирян шляхом визнання відповідної догматики та таїнств, на рівні кліриків — обов'язковості виконання канонічних приписів та ухвал, на рівні церков — керування Апостольськими правилами та єдністю во Христі. Соборна єдність помісної церкви визначає межі тієї території, яка охоплена служінням ієрархів певної структури (єпархії). Ухвалення самого Апостольського правила і є актом його канонізації, тобто узаконення шляхом спеціальної постанови церковної влади. Зрозуміло, що в умовах розділення повноважень світської (державної) і церковної влади канонічні рішення останньої, включно з окресленням меж території, в обширі якої її канони є чинними, мають силу лише в межах церковного права.

В Римській імперії адміністративний устрій Церкви відповідав структуруванню самої держави. У Візантії імператор Костянтин узаконив відповідність адміністративних змін церковному устрою: «І якщо держава змінювала адміністративні кордони області, до Церкви змінювала юрисдикційні межі відповідно до цих кордонів» [1, с. 371]. Відповідно, при кардинальній зміні статусу території, зокрема її трансформації в окрему державу, це правило використовувалось при наданні місцевим єпархіям автокефалії. Ці процеси набули особливої інтенсивності протягом останніх двох століть, коли суттєво змінювалась політична мапа світу.

Влада в церкві має дві іпостасі: духовну та земну. Духовна своїм витоком має божественну істину, даровану пророками, одкровеннями та іншими богонатхненними джерелами. Земна влада — матеріальна, в межах унормованих юридичних вимог країни перебування, на те чи інше майно, засоби та ресурси. Відповідно, канонічний простір також двовимірний: в сакральному розумінні він не має меж, а в матеріальному визначається обширами діяльності відповідної конфесії. Саме в сакральному розумінні і можливе розрізнення меж такого простору — внутрішніх та зовнішніх. Перші постають як унеможливлення накладання меж однієї єпархії

на іншу, другі визначаються зоною контакту з інославною віруваннями. І якщо в першому випадку мова йде про неузгодженість між ієрархами однієї церкви, то в іншому має місце прозелітизм, боротьба за паству. Таким чином, церковне право робить наголос на відповідності певної церковної структури з адміністративно-територіальними утворами (провінціями — в імперіях, незалежними державами — в сучасному світі). В такому випадку держава постає простором земної діяльності конкретної канонічної церкви. Саме зміст даного апостольського РПЦ намагається трансформувати введенням поняття канонічної території, за якого вже держава визнається канонічною територією цієї церкви, тобто проголошується верховенство її догматів над національним законодавством.

Історичні прецеденти

Серед регулятивних норм практика вчинення рішень за попередніми аналогами — прецедентами — була і є досить поширеною. Досить згадати, наприклад, що вся судова система Великої Британії фактично саме категорію прецедент обирає за вихідне начало при розгляді нових проваджень. При цьому переважна більшість видозмін в єпархіальній мережі відбувалась внаслідок політичних та соціально-економічних змін у суспільстві, викликаних, не в останню чергу, силовим перерозподілом сфер та територій впливу між світовими лідерами, розпадом старих та виникненням нових імперій та політичних союзів.

Політичний та територіальний вплив РПЦ зростав паралельно із нарощуванням потужності російської імперії. В системі управління Золотої Орди користувалася практично необмеженими пільгами в обмін за безумовну і беззастережну підтримку ханської політики. В часи Московського царства, зберігаючи подібні ж преференції від влади, саме завдяки їй підтримці усталила свою позицію як окрема Московська митрополія, а згодом — і як Московський патріархат. В обох випадках було порушене дотримання канонічних вимог для відповідних трансформацій. В подальшому, при насильницькому захопленні інших країн і народів, РПЦ супроводжувала ці процеси власною інвазією у місцеве релігійне життя. Місце канонічні конфесії безжалісно утискалися чи ліквідовувалися повністю, а на їх місці насаджувалися парафії і цілі єпархії РПЦ. Подібні події з історичного минулого тлумачаться Москвою як процес зростання її чисельності, парафій та територій.

Існують незаперечні докази із сфери церковного права щодо неправочинного включення до складу РПЦ Київської митрополії юрисдикції Константинопольського патріарха. Вселенський патріарх та глави інших найстаріших православних церков світу (Єрусалимської, Антиохійської та Александрійської) ніколи не визнавали законність включення Київської митрополії до РПЦ. В 2014 р. від їхнього імені про це нагадав предстоятель Автокефальної Церкви Кіпру, який закликав РПЦ дотримуватись своєї

канонічної території, згідно наданого їй Томосу в 1589 р. [2]. В контексті церковного права, статус УПЦ Московського патріархату в Україні є неканонічним і підлягає оскарженню. Свою рішучу позицію Вселенський патріарх довів до логічного завершення в 2019 р., вручивши Православній Церкві України Томос про автокефалію.

Законодавчі норми

В світовій практиці існує прецедент співвіднесення релігійної організації з певною територією на засадах нормативно-правового провадження. Мова йде насамперед про ісламський світ, низка держав якого систему законодавства вибудовує на основі шаріату — мусульманського права. Подібні тенденції мали широке поширення і серед європейських християнських країн в часи Середньовіччя, зокрема передання практично абсолютистської політико-правової влади Святому Престолу. В наш час відповідні особливості збереглись в якості своєрідних соціокультурних реліктів. Мова йде, зокрема, про державу місто Ватикан, яка одночасно є розташування Святого Престолу Римо-Католицької Церкви. Сучасний статус Ватикану зафіксовано Латеранськими угодами 11 лютого 1929 р. між Італійською державою та Святим Престолом. В документах не обговорюється духовний суверенітет Ватикану над вірними в усьому світі, а лише його територіально-матеріальні права. Зокрема в чотирьох додатках містяться: креслення 12 будинків на території Риму, які отримували статус екстериторіальності; креслення будівель, звільнених від оподаткування; фінансова конвенція [3]. Але в даному випадку мова йде про необхідні для будь-якої незалежної держави атрибути, зокрема кордони, територія та майно (національне надбання), і Ватикан при цьому позиціонується не як суто релігійна структура, а як політичний суверен.

В усіх інших випадках національне законодавство конкретної країни визначає юридичний статус релігійних організацій, їхні права і обов'язки щодо користування майном, спорудами, земельними ділянками тощо. В цьому контексті нормативно-правові регламентації держави мають верховенство щодо релігійної, як і до всіх інших громадських організацій, і потребують безумовного виконання. У такому випадку поняття канонічної території може використовуватися в алегоричній формі, для символічно-образного відображення світу духовних цінностей певної конфесії.

Ідеологічні конструкти

Підставою впливу на особливості здійснення релігійного культу є панівна державна ідеологія. В наш час сильні політичні суб'єкти авторитарного гатунку здатні/бажають трансформувати середньовічне правило «Чия влада — того й віра» у більш прийнятний для себе варіант — «Чия влада — того й канонічна територія» [4, с. 11]. У випадку з діяльністю релігійних організацій, фахівці вважають за доцільне вести мову про особливий різновид ідеологій: «Канонічними ідеологіями ми будемо називати такі підходи

до організації канонічного простору, котрі не витікають безпосередньо із засадничих канонічних принципів, а є ідейним відображенням переважаня тих чи інших історичних тенденцій і абсолютизацією цих тенденцій» [5]. Для РПЦ було і є звичним сприймати примат певних великодержавних ідеологічних конструктів як детермінаторів власної діяльності. В золотоординські часи цю функцію виконували закони Яси, в Московському царстві на озброєння взяли концепцію «третього Риму». В синодальний період керувалися доктриною імперського експансіонізму, при більшовиках пішли шляхом отождолення небесного життя з примарою комунізму, а в сучасних умовах на озброєння взято тези про «русский мир» та його всепланетну місію. В Україні в теперішній час негативний зразок застосування принципів подібної ідеології демонструє глава УПЦ МП Онуфрій. Мовлячи про злочин геноциду — Голодомор українського народу — він всю вину поклав на сам народ, який заслужив цю кару: «Голодомор это было вразумление, усмирение со стороны Господа нашей гордыни» [6]. Маємо класичну кальку з московських треків про недорід чи неврожай або нарікання на куркуль, що закопали зерно, але приправлену на додачу ще й метафізичними залякуваннями народу.

Політичний зміст поняття «канонічна територія»

В останньому статуті управління РПЦ радянських часів 1988 р. термін канонічна територія ще відсутній повністю. А про повноваження церкви зафіксовано наступне: «Юрисдикція РПЦ поширюється на осіб православного визнання, що проживають на території СРСР, а також закордонних православних, що добровільно увійшли до неї» [7, п. 3]. Таким чином, мова йде дійсно про громадське об'єднання релігійної орієнтації, котре окреслює коло осіб приналежних до неї за певним ідентифікаційним критерієм, в даному випадку — православними переконаннями. Межі юрисдикції визначаються законодавством держави, в якій зареєстрована РПЦ, а щодо іноземних громадян, то вона (юрисдикція) поширюється на них за їхньою добровільною згодою.

Поняття «канонічна територія» є політико-правовою категорією, котра покликана відобразити приналежність певного об'єкта тому чи іншому суб'єкту права. В даному мові йде про інстинктивну реакцію владної верхівки РПЦ в часи агонії СРСР. Суверенізація колишніх радянських республік, для неї стала «втратою» свого впливу, ресурсів та надуманої величі. А тому РПЦ стала фактично лідером у пред'явленні власних прав/претензій/зазіхань на увесь пострадянський простір.

Ідеологема і означення канонічної території активно почали використовуватися керівництвом РПЦ з 1989 р., на церковно-правовому рівні закріплене згодом на соборах. Зокрема, в статуті РПЦ, ухвалені Архієрейським Собором 2000 р. в загальному розділі означено розмірність її канонічної території: «Юрисдикція РПЦ поширюється на осіб

православного віровизнання, що проживають на канонічній території РПЦ: в Російській Федерації, Україні, Білорусі, Республіці Молдові, Азербайджанській Республіці, Республіці Казахстан, Китайській Народній Республіці, Киргизькій Республіці, Латвійській республіці, Монголії, Республіці Таджикистан, Туркменістані, Республіці Узбекистан, Естонській Республіці, Японії, а також добровільно приєднаних до неї православних, які мешкають в інших країнах» [8].

Офіційний речник РПЦ митрополит Іларіон сам визнає, що «термін «канонічна територія» виник недавно» [9]. І з цим важко не погодитись, оскільки це дійсно так, і сталося це в середовищі самої верхівки РПЦ. І головний аргумент вченого богослова щодо визнання тієї чи іншої території канонічною для Московського патріархату полягає в тому, що там, де РПЦ є церквою більшості, там всім іншим вже немає місця на цьому конфесійному просторі. До цього долучається ще один постулат Московського патріархату: зміна державних кордонів Росії не обов'язково призводить до дроблення церкви [10]. Обидві тези є прямим порушенням норм канонічного права, зокрема в тій його частині, котра визначає критерієм отримання помісними церквами статусу автокефалії волю самих віруючих незалежних держав.

Те, що РПЦ оперує з вигаданою смисловою конструкцією для опредметнення своїх певних планів і надалі турбувало громадськість, оскільки його легітимація суперечила канонам самого християнства. На пряме запитання щодо існування в церковному праві поняття «канонічна територія» секретар патріархального відділу РПЦ з міжнародних відносин (підлеглий митрополита Іларіона) І. Якимчук мусив визнати: «Дійсно, словосполучення «канонічна територія» формально відсутнє в традиційних канонічних текстах». А далі розпочалися словесні викрутаси, мовляв ми експлікуємо це поняття із самого змісту текстів. І підсумовує: «Так що відсутність терміну не означає відсутність поняття» [11]. Насправді ж, мова йде про логічну процедуру підміни понять, споріднених синтаксично, але відмінних семантично. В канонічному праві дійсно мовиться про територію (простір), але лише в розумінні меж поширення певної єпархії, на якій інша єпархія цієї ж конфесії (церковного підпорядкування) неправочинна в діях. А тому, це зовсім не означає заборону для здійснення своєї духовної діяльності (в межах існуючого державного законодавства) представникам будь-яких інших віровчень.

В своєму великодержавницькому екстазі апологети «русского мира» майбутній світоустрій взагалі мислять як втілення в життя місіонерської доктрини про виключну його роль в історії людства. Вся сутність російського проекту зводиться до наступного: «Союз народів-федералов вокруг государствообразующего народа Евразии в едином имперском правовом пространстве верховной власти федерального центра» [12, с.177]. Для

фанатиків-більшовиків, чи атеїстичного, чи православного ґатунку, спекуляція на майбутньому царстві небесному на землі є наріжним каменем їхньої ідеології одурманення людей та їх зомбування утопічними ідеалами, і, водночас, виправданням всіх тих труднощів в теперішньому житті, в яких вони опиняються через своїх поводитирів.

РПЦ своїми зазіханнями на виключне право використовувати у власних інтересах суверенну територію незалежних держав грубо порушує статутні вимоги ООН, рішення Генеральної Асамблеї у сфері прав націй і народів. Мова йде, зокрема, про Декларацію про надання незалежності колоніальним країнам і народам, ухвалену ще 14 грудня 1960 р. Невеликий за обсягом (7 статей), цей знаковий акт засвідчив недопустимість незаконного втручання іноземних агентів впливу різного ґатунку в долю інших народів. Він проголошує: іноземне ярмо і панування є запереченням основних прав людини (ст. 1); народи мають право на самовизначення (ст. 2); проблемні ситуації не повинні використовуватися як привід для затримки суверенітету (ст. 3) тощо. Дії РПЦ в Україні безпосередньо підпадають під пряму чинність наступної статті: «Любі військові дії чи репресивні заходи будь-якого чину, спрямовані проти незалежних народів, повинні бути припинені з тим, щоб надати їм можливість здійснити в умовах миру і свободи своє право на повну незалежність, а цілісність їхньої території повинна шануватися» [13, ст. 4]. Таким чином, зазіхання РПЦ на контроль за територією суверенної держави є відвертим проявом політики колоніалізму та уярмлення інших народів.

Яскравим цьому підтвердженням є нормативно-правова база РПЦ і сфері соціальної політики, котра зареєстрована і здійснюється за вимогами законодавства РФ. Вона передбачає безпосереднє втручання у внутрішні справи інших держав. Зокрема, в ухвалених на Архієрейському Соборі 13–16 серпня 2000 р. Основах Соціальної Концепції РПЦ, наголошується, що церква може відмовити в довірі державній владі і закликати віруючих до мирних актів громадянської непокори у випадку, якщо дії держави суперечать сумлінню віруючих. Документ демонструє безмежну відданість своєму «третьому Риму», тобто Росії, а тому з контексту зрозуміло, що під поняттям «держава» церковники розуміють свої іноземні «канонічні території». Прикметно, що в розділі «Церква і держава» міститься безпосередній заклик до громадської непокори: «Якщо влада змушує православних віруючих відступитися від Христа та Його Церкви, а також чинить гріховні діяння для душі, Церква повинна відмовити державі в покорі. Християнин, за повелінням сумління, може не виконувати розпорядження влади...» [14, III.5]. З цієї та типологічно споріднених з нею численних інших програмних заяв та закликів ідеологів «руського мира» стає зрозумілою та ідейно-теоретична підвалина, на якій вибудовується спротив філій РПЦ в Україні законному праву її громадян на створення власної Помісної Церкви. Саме

це постає підґрунтям захоплення і утримання прихильниками РПЦ храмів, церковного начиння, допоміжних служб, підприємств, подвір'їв тощо, тобто всього того, що становить невід'ємну частину національного надбання українського народу.

Участь РПЦ у гібридній війні проти України

РПЦ повинна нести відповідальність за незаконні агресивні дії проти українського народу в часи колоніального становища України в російській державі, рівнозначно як і за намагання здійснювати деструктивний вплив в сучасних умовах. В історичному вимірі мова йде про узурпацію релігійних свобод та цінностей народу, зокрема незаконне привласнення статусу, інфраструктури, духовного надбання Української Православної Церкви, свідоме нищення автентичної культурної та матеріальної спадщини українців. В нинішній час має місце відверте втручання і створення численних перепон для суверенного народу в царині його конфесійного самовизначення та утвердження в якості суб'єкта своїх духовних свобод. В повсякденній практиці житті віруючих це супроводжується унеможливленням здійснювати свої релігійні потреби в культових спорудах власної держави, утримуваних у власності іноземною церковною організацією.

Мета і засоби освоєння Московським патріархатом підконтрольної йому території яскраво простежуються в діях Росії по загарбанню українських територіях — зокрема в Криму і на Донбасі. РПЦ була активно задіяна ще на підготовчому етапі до окупації. Під прикриттям прилучення віруючих до святині «Дари Волхвів» з Греції, у січні 2014 р. Крим відвідала багатолюдна делегація російських політиків та представників спецслужб, дещо «розбавленою» священиками РПЦ. Охорону всієї групи забезпечували бойовики під керівництвом полковника ГРУ РФ І. Гірка — згодом добре відомого (під псевдо «Стрелков») керівника російських терористів на Донбасі [15]. В цей же час храми РПЦ в Севастополі, Керчі, Сімферополі та інших містах півострова стали пристановиськом для «зелених чоловічків» та схронами для їхньої зброї, а священики благословляли цих бійців на ратні подвиги та супроводжували їх при захопленні різноманітних об'єктів Збройних Сил України, державних установ та цивільної інфраструктури.

До 1 січня 2014 р. в АРК було зареєстровано 52 парафії УПЦ Київського Патріархату, служби проводились у понад 20 храмах, діяли громади УАПЦ та УГКЦ. У захопленому Криму ці конфесії оголошені поза законом, а їхні храми та майно експропрійовано. Аналогічно, безпосередня участь РПЦ у здійсненні військової агресії спостерігалась і на Донбасі. Під час терористичного нападу на Слов'янськ банди Стрелкова, практично поруч біля міста, у Святогірській лаврі, переховувалась зброя й понад сотня бойовиків з чеченського спецназу. В окупованих районах Східної України релігійні переслідування набрали жахливих масштабів, створена суцільна атмосфера страху та відчаю. ПЦУ та УГКЦ оголошені «сектами»

та прямою загрозою для влади сепаратистів (тобто кремлівського режиму) з наступним відчуженням всієї церковної власності; системного характеру набуло захоплення храмів, учбових закладів та ін. у протестантських конфесій (Свідків Єгови, адвентистів, християн-баптистів тощо). Аналітики зазначають: «Ідеологічною основою окупаційної влади слугує московська концепція «Руського світу» — побудова «православної держави», де чільне місце займає Російська Православна Церква Московського патріархату» [16, с. 6]. І в цьому весь смисл «місіонерської» діяльності РПЦ: захопити і знищити навколо дотла все інакомисляче, тобто в даній конкретній війні — все українське..

Московський патріархат використовує свою філію в Україні для активної протидії принципу свободи віросповідання. Зокрема, 3 квітня 2019 р. відбувся Синод УПЦ МП, на якому законне право українського народу мати власну помісну автокефальну церкву було піддано шаленій обструкції і прокльонам. «Аргументи» вишукувались будь-якого ґатунку: ПЦУ не потрібно, оскільки автокефальна церква вже існує (маючи на увазі свою структуру); Вселенський патріарх помилився і має відкликати Томос назад; це наслідки втручання держави у церковні справи; це — предтеча хаосу та анархії. Цим самим, на думку аналітиків, Московський патріархат підтвердив, що вони докладатимуть максимум зусиль з метою змарґіналізувати автокефальний статус ПЦУ та не допустити її всеправославного визнання» [17, с. 2]). У своїй неспроможності зупинити зростання авторитету та чисельності прихильників ПЦУ, в осідку митрополита Онуфрія час від часу провадять різноманітні провокативні зібрання з метою дискредитації української помісної православної церкви. Таким був, наприклад, т. зв. «Правозахисний форум», що відбувся 22 лютого 2021 р. в Києво-Печерській лаврі. На ньому зібралися священники та представники тих громад РПЦ, як вирішили змінити свою юрисдикцію на користь ПЦУ. Свідок цього видовиська зазначав: «Це не Форум, а велике театралізоване дійство з розписаними ролями: хто що повинен озвучити та підписати» [18].

Сповідуючи кремлівську практику непроханого втручання у внутрішні справи інших держав, предстоятель УПЦ МП митрополит Онуфрій не просто взяв участь, а навіть очолив масштабний протест прихильників Сербської церкви у Подгориці, столиці Чорногорії, проти законної влади республіки [19]. В цій молодій незалежній країні законна влада намагається обмежити вплив іноземної церкви (на цей раз — Сербської) на внутрішню стабільність у суспільстві, і Московський патріархат, як завжди, не проминув скористатися нагодою долучити і свій внесок в посилення деструктивних тенденцій.

Шалений спротив, який чинить Московський патріархат законним вимогам українського православ'я самостійно налагоджувати лад у своїй країні, має також і глибокі меркантильні інтереси. Патріарх УПЦ КП Філарет

(нині — Почесний Патріарх ПЦУ) зазначив: «Нині за кількістю парафій українське православ'я, Київського і Московського патріархатів, перевищує російське. Якщо в Росії 12 тис. парафій, то в Україні — 15 тис. Якщо в Росії близько 100 архієреїв, то в Україні — понад 100. В Росії — 67 єпархій, в Україні — 85... Згідно з даними МВС, на минулу Пасху в Україні до церков прийшло 11 млн. вірян із 47 млн. населення, а в Росії зі 142 млн. людей до храмів завітали 8 млн. Тобто, в Україні святкувало Пасху майже 25% населення, а в Росії — 5%» [20]. А тому боротьба за т. зв. канонічну територію насправді є намаганням заволодіти ресурсами, людськими і матеріальними, вільного народу. І Святіший владика Філарет наголосив: «Патріарх Кіріл придумав «Рускій мір», щоб спочатку відбулося духовне об'єднання навколо Москви, потім — політичне, й зрештою — територіальне» [20].

Московський патріархат провадить невинну боротьбу як за людські душі, так і за матеріальні цінності. Згідно українського законодавства, релігійна організація загалом не може бути юридичним суб'єктом власності. Право на майно визнається за громадами, парафіями, монастирями, братствами, освітніми закладами тощо. Власником певного об'єкта (споруди, території та ін.), до якого має інтерес церква, зазвичай є інші юридичні особи. А вже за ними приховується кінцевий бенефіціант у вигляді РПЦ. Для того, щоб оминати подібні правові колізії вчиняються різноманітні афери та маніпуляції з метою привласнення національного культурного надбання всього українського народу. Показовим прикладом є рейдерське захоплення РПЦ Почаївської Свято-Успенської лаври в Галичині. Рішенням Кабінету міністрів України № 583 від 29.05.2001 р. було створено Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, з увіходженням до нього всього лаврського комплексу споруд і території. Та вже через два роки уряд В. Януковича ухвалює 17 липня 2003 р. розпорядження № 438-р, за яким комплекс споруд Почаївської лаври вилучається зі складу заповідника. І одразу знаходиться ініціативна група зі складу представників цієї парафії, яка реєструє на себе право володіння цим об'єктом. Цей «дарунок» Януковича московським фанатикам до сих пір знаходиться у розпорядженні РПЦ, хоча саме розпорядження було скасовано рішенням уряду України 28 листопада 2018 р. за № 1092-р. Зрозуміло, подібна ситуація викликає глибоку стурбованість у громадськості, у зв'язку з чим була зареєстрована Петиція про вилучення Почаївської лаври з користування УПЦ МП і повернута як національне надбання всієї України [6].

Подібні агресивні дії завжди знаходили і будуть отримувати гідну відсіч з боку самого українського народу. Особливого історичного значення мають і ті події, котрі відбуваються у напрямку набуття Українським Православ'ям автокефального статусу, і канонічним підтвердження законності цих намірів з боку Вселенського Престолу. Ще одним актом проголошення Незалежності України», охарактеризував надання Православній

Церкві України Томосу про автокефалію Президент України П. Порошенко. А Предстоятель Православної Церкви України митрополит Епіфаній у доповіді на Архієрейському Соборі 15 грудня 2020 р. наголосив: «Кожна Помісна Церква має канонічну юрисдикцію на своїй території, так і Православна Церква України єдина має канонічну юрисдикцію для православних в Україні» [21]. Що ж до вірних УПЦ МП, то їм слід визначитись із власною юрисдикцією, тобто або можуть досягти згоди на тимчасову присутність в Україні, або з'єдинитись із канонічною ПЦУ. А ідеологема про Україну як чийось територію, навіть із додатком «канонічну», має бути вилучена із міжцерковного діалогу як артефакт її колоніального минулого.

Висновки

Поняття «канонічна територія» в інтерпретації РПЦ є політико-ідеологічним конструктом неокolonіального змісту, призначеного для ідентифікації тієї частини світового простору, над якою планується здійснювати цільовий контроль специфічними засобами впливу. Його чинність не підкріплюється церковним правом, міжнародним та національним законодавством, реальною практикою функціонування релігійних конфесій в сучасному світі. В семантичному контексті даний конструкт є формопроявом кремлівських синдромів по реанімації свого колишнього імперського набутку. Відбувається ідіоматична трансгресія шляхом кардинальної зміни смислового навантаження понять, з наступною містифікацією їхнього первісного змісту. Зокрема, загальноновизнаний постулат церковного права — «територія для канонічної церкви», трансформується в діаметрально протилежне за сутністю твердження — «канонічна територія для церкви». Реалізація останнього на практиці, зокрема в Україні, надає РПЦ право суб'єктності щодо самої української держави, як паритетного партнера у визначенні стратегії її розвитку..

Зовнішньополітична діяльність РПЦ ґрунтується на експансіоністські ідеології «руського мира», спрямованої на утвердження власної гегемонії на потенційних об'єктах впливу, з яких Україна традиційно постає як головний напрямок застосування свого впливу. В історичному вимірі постання і зростання мережі структур РПЦ на її території відбувалось неправочинними засобами, як з церковної, так і політичної точки зору. Ліквідація української державності супроводжувалась одночасно захопленням та нівелюванням її християнської ідентичності: канонічної приналежності, церковної інфраструктури, національно-культурної даності. В умовах розбудови незалежної України закономірним стало набуття Українською Православною Церквою статусу помісної автокефальної церкви, що відповідає чинному церковному та міжнародному праву, її національним інтересам.

В основі всіх подібних спекуляцій на церковному праві знаходиться нестримне бажання Росії за допомогою будь-яких засобів втримати Україною впокореною на своєму імперському просторі. Експансіоністська доктрина РПЦ є складовою частиною агресивних дій РФ проти України і її реальних політичних злочинів проти людяності. Вона бере безпосередню участь в ідеологічному обґрунтуванні сепаратистських рухів та військових дій в Україні, формуванні та забезпеченні терористичних угруповань, переслідуванні прихильників інших конфесій, насамперед ПЦУ та УГКЦ. Повсякденною практикою стало рейдерське захоплення та незаконне використання храмових споруд та територій, ігнорування вимог українського законодавства, створення атмосфери недовіри та непокори органам державної влади. Все це суперечить нормативно-правовим вимогам щодо функціонування релігійних організацій в Україні і становить загрозу національній безпеці України.

Список посилань:

1. Чокалюк С. Церковна територія та питання юрисдикції. Труды Київської Духовної Академії. 2017. № 17 (189). С. 368–380.

2. Найстарші церкви нагадали Кирилу, що Україна — не канонічна територія РПЦ. URL: romisnaua.blogspot.com/2014/09/pentar.html (08.09.2014).

3. Отрош М. І. Папа Римський як суверен держави міста Ватикан. Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 366–369.

4. Україна: чия канонічна територія?: Програма семінару. 15 жовтня 2005 р. 28 с. URL: irs.usu.edu.ua/wp-content/uploads/2010/08/.

5. Холмогоров Е., Солдатов А. Каноническое пространство: принципы, идеология, конфликты. Отечественные записки. 2002. № 6 (7). URL: strana-ozru/2002/6/kanonicheskoe-prostranstvo-principy-ideologii-konflikty.

6. Про вилучення Почаївської Свято-Успенської лаври з користування УПЦ: Петиція від 21 жовтня 2020 р. за № 41/003727–20ен. Автор: Бойко В. С. URL: petition.kmu.gov.ua/kmu/Petition/View/3727.

7. Устав обо Управлении Русской Православной Церкви принят Помесным Собором РПЦ 8 июля 1988. URL: drevo-info.ru/artides/17772.html.

8. Устав Русской Православной Церкви принят на Архиерейском Соборе 2000 г. URL: mospat.ru/ru/documents/ustav/.

9. Иларион (Алфеев), митрополит. Принципы «канонической территории» в православной традиции. URL: ruskline.ru/monitoring_smi/2005/02/10/princip_kanonicheskoy_territirii_vpravoslavnoy_tradicii (10.02.2005).

10.Гудзик К. «Канонічна територія». День. 2005. № 163. URL: day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/kanonichna-teritoria (09.09.2005).

11.Каноническая территория Русской Церкви: карта. URL: usad.ru/artides/kanonicheskaya-territoria-russkoy-cerkvi-karta (30.04.2013).

12.Пашков Р. В. Русский проэкт. Современные гуманитарные исследования. 2015. № 3 (64). С. 165–182.

13.Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 1514 (XV) от 14 декабря 1960 года. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_280#Text.

14.Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. URL: patriarchia.ru/db/text/419128.html (09.07.2008).

15.Дорогань А. «ФСБ в рясах». Як російські спецслужби діяли під прикриттям Московського патріархату? URL: radiosvoboda.org/a/okupaciakrimu-moskovsky-patriarchat/31122625.html (28.02.2021).

16.Свобода віросповідування під прицілом: російський терор на окупованих районах Східної України: Аналітична доповідь Інституту релігійної свободи. Київ, 2018. 21 с.

17.Здіорук С. Московський патріархат як механізм деструкції національної єдності в Україні: Аналітична записка НІСД. Київ, 2019. 12 с. URL: niss.gov.ua/sites/default/files/2019/06 (травень 2019).

18.Єфременко О. «Свято брехні і лицемірства» під куполом Московського патріархату. URL: facebook.com/AlexandrYefremenko/posts/2824086911194052 (22.02.2021).

19.Глава УПЦ (МП) Онуфрій очолив масштабний протест сербської церкви в Чорногорії. URL: eurointegration.com.ua/news/2020/02/29/7106960 (19.02.2020).

20.Чекан О. Коли зло повертається на добро. Інтерв'ю з Патріархом УПЦ КП Філаретом. URL: religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/8317-koli-zlo-povertayetsya-na-dobro. (15.02.2011).

21.Епіфаній (Думенко), митрополит. Доповідь Предстоятеля на Архієрейському Соборі 15 грудня 2020 року. URL: pomisna.info/uk/vsi-povnyu/dopovid-predstoyatelya-na-arhiereyskomu-sobori-15-grudnya-2020-roku/ (15.12.2020).

References:

1. Chokalyuk, S. (2017). Church territory and issues of jurisdiction. Proceedings of the Kyiv Theological Academy, 17 (189), 368–380 [in Ukrainian].

2. The oldest churches reminded Kirill that Ukraine is not a canonical territory of the ROC. URL: uspnaua.blogspot.com/2014/09/pentar.html (08/09/2014).

3. Otrosh, M.I. (2013). Pope as sovereign of the Vatican City State. *Journal of Kyiv University of Law*, 2, 366 – 369.

4. Ukraine: whose canonical territory?: The program of the seminar. October 15, 2005 28 p. URL: irs.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2010/08/.

5. Kholmogorov, E.& Soldatov, A. (2002). Canonical space: principles, ideology, conflicts. *Domestic notes*. № 6 (7). URL: strana-ozru / 2002/6 / kanonicheskoe-prostranstvo-principy-ideologi-konflikty.

6. On the removal of the Pochaiv Holy Dormition Lavra from the use of the UOC: Petition of October 21, 2020 for № 41 / 003727–20en. Author: Boyko VS URL: petition.kmu.gov.ua/kmu/Petition/View/3727.

7. The Charter on the Administration of the Russian Orthodox Church was adopted by the Local Council of the ROC on July 8, 1988. URL: drevo-info.ru/artides/17772.html. 8. The Charter of the Russian Orthodox Church was adopted by the Council of Bishops in 2000. URL: mospat.ru/ru/documents/ustav/.

9. Hilarion, (Alfeev), Metropolitan. Principles of «canonical territory» in the Orthodox tradition. URL:

ruskline.ru/monitoring_smi/2005/02/10/princip_kanonicheskoy_territirii_vpravoslavnoy_tradicii (10.02.2005).

10. Gudzik, K. (2005). «Canonical territory». *Day*. № 163. URL: day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/kanonichna-teritoria (09.09.2005).

11. Canonical territory of the Russian Church: map. URL: usad.ru/artides/kanonicheskaya-teritoria-russkoy-cerkvi-karta (30.04.2013).

12. Pashkov, R.V. (2015). Russian project. *Modern humanities research*, 3 (64), 165 – 182.

13. Declaration of Independence for Colonial Countries and Peoples: UN General Assembly Resolution 1514 (XV) of 14 December 1960. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_280#Text.

14. Fundamentals of the social concept of the Russian Orthodox Church. URL: patriarchia.ru/db/text/419128.html (09.07.2008).

15. Dorogan, A. (2021). «FSB in robes». How did the Russian secret services act under the guise of the Moscow Patriarchate? URL: radiosvoboda.org/a/okupacia-krimu-moskovsky-patriarchat/31122625.html (28.02.2021).

16. Freedom of religion in sight: Russian terror in the occupied areas of Eastern Ukraine: Analytical report of the Institute for Religious Freedom. Kyiv, 2018, 21 p. [in Ukrainian].

17. Zdioruk, S. (2019). Moscow Patriarchate as a mechanism of destruction of national unity in Ukraine: Analytical note NISS. K., 12 p. URL: niss.gov.ua/sites/default/files/2019/06 (May 2019). [in Ukrainian].

18. Efremenko, O. (2021). «Holiday of lies and hypocrisy» under the dome of the Moscow Patriarchate. URL: facebook.com/AlexandrYefremenko/posts/2824086911194052 (22.02.2021).

19. The head of the Ukrainian Orthodox Church (MP), Onufriy, led a large-scale protest by the Serbian Church in Montenegro. URL: eurointegration.com.ua/news/2020/02/29/7106960 (19.02.2020).

20. Chekan, O. (2011) When evil returns to good. Interview with UOC-KP Patriarch Filaret. URL: religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/8317-koli-zlo-povertayetsya-na-dobro. (15.02.2011).

21. Epiphanius, (Dumenko), Metropolitan. Report of the Primate at the Council of Bishops on December 15, 2020. URL: pomisna.info/uk/vsi-novyny/dopovid-predstoyatelya-na-arhiereyskomu-sobori-15-grudnya-2020-roku (15.12.2020).

Valentyn Kryshchenko

*Research Institute of Ukrainian Studies of the Ministry of Education and Science of
Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

<https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>

e-mail: kryshchenkous@gmail.com

TERRITORIAL DOCTRINE OF THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH: STRATEGY OF EXPANSIONISM

Abstract

The study is devoted to the analysis of the geopolitical doctrine of the ROC, related in particular to its participation in the political redistribution of the world. The ideological basis for interfering in the internal affairs of independent states is the concept of canonical territory. The object of the study is the ROC as a structural part and organic component of the Kremlin regime, and the subject – its political activities, aimed, in particular, at violating the national interests of Ukraine. The purpose of this study is the problem of the origin and essence of this neologism, filling it with semantic content and use as an ideological narrative in the hybrid war of Russia against Ukraine. The ecclesiastical-legal, historical, ideological and political explication of its content as an integral part of the doctrine of the «Russian world» has been carried out. The foreign policy of the ROC is based on the expansionist ideologies of the «Russian world», aimed at establishing its own hegemony on potential objects of influence, of which Ukraine has traditionally emerged as the main direction of its influence. In the historical dimension, the formation and growth of the network of ROC structures on its territory took place by illegal means, both from the ecclesiastical and political point of view. The liquidation of Ukrainian statehood was accompanied by the simultaneous capture and leveling of its Christian identity: canonical affiliation, church infrastructure, national and cultural identity. In the conditions of the development of independent Ukraine, it became natural for the Ukrainian Orthodox Church to acquire the status of a local autocephalous church, which corresponds to the current ecclesiastical and international law, its national interests. As a political trend, the notion of canonical territory was introduced by the ROC in 1989 as a means of preserving its own imperial ambitions. There was

a targeted transformation of the idiom «territory of the state for the canonical church» into the ideology «state as the canonical territory of the church», which serves as a basis for the ROC to interfere in the internal affairs of international law. In modern conditions, the ROC is a direct participant in Russia's hybrid war against Ukraine. The dimensions of such participation are various: organizational (formation and support of terrorist organizations), repressive (prohibition of religious freedoms in the occupied territories), property (raider seizure and seizure of church property and territories), psychological (creating an atmosphere of fear and social tension), etc. The focus of the illegal policy of the ROC is its systematic attempts to discredit and oppose the activities of the Orthodox Church of Ukraine as an expression of the spiritual interests of the Ukrainian people. This allows the final conclusions about a number of threats to public harmony and national security of Ukraine, induced by the activities of ROC structures in our country.

Keywords: Ukraine, Russia, Russian Orthodox Church; canonical territory; expansionism; geopolitics; raiding; Orthodox Church of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.02.22

© Крисаченко В.С., 2022